

ΜΕΛΕΤΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΜΗΣ.

Α΄.

Ἡ Σύμη καὶ τὸ φρούριον τῆς Σύμης ἐπὶ τῶν Ἱπποτῶν
τῆς Ῥόδου.

§ 1. Εἰς διαφόρους θέσεις τῆς νήσου Σύμης παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίων κτιρίων, καὶ δὴ καὶ φρουρίων, τεκμήρια ἀρχαιοτάτων συνοικισμῶν ἦτοι δήμων.

Τῶν συνοικισμῶν τούτων, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιτοπίων παρατηρήσεων, ἄλλοι μὲν ἐγκατελείφθησαν προφανῶς, κατὰ τοὺς Ῥωμαίκοις χρόνους, ὡς τὸ Δαφνί, ἡ Τσαγκριά, ἡ Λιγὴ, τὸ Ξίσος, τὸ Τολὶ καὶ εἴ τις ἄλλος· ἄλλοι δὲ διελύθησαν κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς ἢ τοὺς μεσαιωνικοὺς ἐν γένει χρόνους, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου καταλήψεως τῆς νήσου, ὡς ὁ Νημποριός, τὸ Πέδι καὶ εἴτις ἄλλος.

Οὕτω οἱ κάτοικοι τῶν ἄνω συνοικισμῶν, ἂν μὴ ὑπέκυψαν εἰς οἰασδή-
τινας καταστροφάς, μετώκησαν πιθανώτατα ἀλληλοδιαδόχως καὶ περι-
ρίσθησαν εἰς τὸν κυριώτατον συνοικισμόν, ὅστις ἀπετέλει ἀνέκαθεν τὴν
μόνην ὁμώνυμον τῇ νήσῳ πόλιν, ἥτις εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη, κειμένη εἰς
τὸ βορειοανατολικόν μέρος τῆς νήσου παρὰ τὸν λιμένα Αἰγιαλόν, ἐν θέσει
τῇ προσφορωτέρᾳ τῶν τῆς νήσου πρὸς κατοικισμόν πόλεως κατὰ τοὺς
προϊστορικοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὸ μᾶλλον ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαιότα-
τον πάσῃ πόλει ἦν θέσις ἀρμοδία, ὅπως ἐπ' αὐτῆς κτισθῇ ἄκρα ἢ ἀκρό-
πολις. Ὡστε ὀρθότατα θὰ ἐλεγέ τις ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ οἰ-
στὰι ἐκτιζον τὰς πόλεις πλησίον λόφων ἢ ὑψωμάτων καταλλήλων δι'
ἀκρόπολιν, ἀδιαφοροῦντες ἂν αἱ τοιαῦται θέσεις ἐστεροῦντο καθ' ὁλοκληρίαν
ἄλλων σπουδαίων προσόντων, ὡς π. χ. ὕδατος κλ. Καὶ τῶντι, ὅπως παρα-
τηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας ἀρχαίας πόλεις, οὕτω καὶ ἐν Σύμῃ, χάριν τοῦ συν-

δυσασμοῦ τῶν θέσεων τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ πλησίον λιμένος Αἰγιαλοῦ, ἐκτίσθη παρ' αὐτὴν ἡ ὁμώνυμος τῇ νήσῳ πόλις, καίτοι τοῦ παρ' αὐτὴν ἐδάφους στερουμένου παντελῶς ποτίμου ὕδατος, οὕτινος ἄλλαι θέσεις ἐν Σύμῃ καὶ δὴ παράλιοι δὲν στεροῦνται· ἀλλὰ δὲν προὔτιμήθησαν, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχον παρ' αὐτάς καὶ ὑψώματα, ὡς τὸ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως τῆς νήσου Σύμης, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης ὡς φρουρίου κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου.

§ 2. Ἀφοῦ οἱ Ἱππότες τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἰωαννῖται ἢ Νοσοκόμοι, ἀπολέσαντες τὰς προτέρας δορυκτησίας αὐτῶν καὶ νέας ζητοῦντες ἔστρεψαν τὰς βλέψεις αὐτῶν εὐθὺ πρὸς τὴν νήσον τοῦ Ἡλίου, τὴν καλὴν Ῥόδον, καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν ἐν ἔτει 1309¹⁾, κατορθώσαντες πρότερον νὰ πείσωσι τὴν ἑαυτῶν συνειδησιν ὅτι ἀπέκτησαν πλήρως πρὸς τοῦτο δικαίωμα²⁾, ἐπόμενον ἦτο ὅτι καὶ αἱ παρὰ τὴν Ῥόδον μικραὶ νῆσοι, αἵτινες πᾶσαι σχεδὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἠκολούθησαν μονονουχί ἀπαρεγκλίτως τὰς τύχας τῆς Ῥόδου, ἤθελον ὑποταγῇ θᾶττον ἢ βράδιον εἰς τοὺς νέους ἰσχυροὺς κατακτητὰς τῆς μεγαλονήσου, καθόσον οἱ κάτοικοι αὐτῶν οὔτε δυνάμεις εἶχον οὔτε ὀρεξιν, ὅπως ἀνταχθῶσι κατὰ τῶν Ἱπποτῶν μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς μητροπόλεως αὐτῶν.

Ὅθεν καὶ ἡ Σύμη καὶ αἱ πλησιαίτεραι ἄλλαι νῆσοι, Χάλκη, Τῆλος (ἢ Ἐπισκοπὴ) καὶ Νίσυρος, ἀμέσως ἐν ἔτει 1309 προσηρτήθησαν εἰς τὸ νέον κράτος τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅπως συμμερισθῶσι μοιραίως τὸν αὐτῶς εἰπεῖν βίον καὶ τὰς τύχας τῆς μητροπόλεως αὐτῶν³⁾.

Ἐν τούτοις θεωροῦμεν ἄξιον ἐξετάσεως τὸν τρόπον, δι' οὗ αἱ διαληφθεῖσαι μικραὶ νῆσοι, καὶ μάλιστα ἡ Σύμη, προσηρτήθησαν εἰς τὸ νέον κράτος τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἢ Νοσοκόμων, οἵτινες σὺν τῇ μεταλ-

1) Κατὰ τινὰς ἱστορικοὺς, οἷς ἠκολούθησε καὶ ὁ Κ. Παπαρρηγοπούλος (Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. ἔθνους, τόμ. Ε', σελ. 169), οἱ Ἱππότες κατέλαβον τὴν Ῥόδον τῷ 1310, τοῦθ' ὅπερ δὲν φαίνεται ὀρθόν.

2) Ἡ νῆσος Ῥόδος ὑπὸ Edouard Biliotti καὶ Abbé Cottré, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Μ. Μαλλιαράκη καὶ Σ. Καραβοκυροῦ, ἐν Ῥόδῳ 1881, τόμ. Α', σ. 148.

3) Lacroix, *Iles de la Grèce*, σ. 149. — Κατὰ τοὺς γράψαντας τὴν Ἱστορίαν τῆς Ῥόδου Ed. Biliotti καὶ Abbé Cottré (ἐνθα ἀνωτέρω τ. Α', σελ. 152) «οἱ Ἱππότες ἐπωφελήθησαν τῆς ἡσυχίας ἧς ἀκολούθως» (μετὰ τὴν κατάληψιν δηλονότι τῆς Ῥόδου) ἀπῆλθον ἵνα ὑποτάξωσιν εἰς διάστημα τεσσάρων ἐτῶν τὰς νήσους Χαλκίαν, Σύμην, Νίσυρον ἢ (γραπτέον καὶ) Ἐπισκοπὴν, καὶ νὰ ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τοῦ Δελκάβου (Del Cavo) τὴν Κῶν, Λέρον καὶ Κάλυμνον, θέσεις σπουδαιοτάτας πρὸς ἀποτροπὴν πάσης ἀποπειράς. Καίτοι οἱ συντάκται δὲν σημειοῦσι τὰς πηγάς, ὅθεν ἠντήλησαν τὰ ἀνωτέρω, φρονοῦμεν ὅμως ὅτι τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων ἐτῶν ἀπῆλθῃ διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κῶ καὶ τῶν πέραν αὐτῆς δύο ἄλλων νήσων, αἵτινες ἄλλως τε καὶ πρότερον δὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν Ῥόδον (παράβ. Lacroix ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 149).

λαγῇ τοῦ παλαιοῦ κράτους αὐτῶν ἀντὶ νέου κελύφους μετήλλαξαν καὶ τὴν ἑαυτῶν ἐπωνυμίαν, γνωριζόμενοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1309 ὡς Ἰππόται τῆς Ῥόδου¹⁾, ὅπως κατόπιν, ἀπολέσαντες καὶ τὴν Ῥόδον, μετωνομάσθησαν Ἰππόται τῆς Μελίτης ἀπὸ τοῦ τελευταίου κελύφους αὐτῶν, εἰς ὃ ἐξώθησαν αὐτοὺς οἱ Ὀθωμανοί, ἀλλ' ὅπερ δὲν ἐπόρισεν αὐτοῖς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἄλλως τε γενναίου καὶ εὐγενοῦς αὐτῶν τάγματος, ἦν ἐπεδίωκον. Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον ἐνδιαφέρει ἡ διαληφθεῖσα ἐξέτασις, ὅσῳ ἐξ αὐτῆς διδεται ἀφορμὴ νὰ εἰκάσωμεν καὶ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῶν νήσων πρὸ τῆς προσαρτήσεως καὶ μετὰ τὴν προσάρτησιν αὐτῶν εἰς τὸ κράτος τῶν Ἰπποτῶν τῆς Ῥόδου.

Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον ὅτι ἄνευ ναυμαχιῶν καὶ μαχῶν καὶ ἄνευ πολιορκιῶν συνέβη δυοῖν θάτερον, ἢ δηλονότι ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἰπποτῶν ἐν Ῥόδῳ προσῆλθον αὐθόρμητοι οἱ κάτοικοι τῆς Σύμης καὶ τῶν ἄλλων πλησίον νήσων Χάλκης, Τήλου καὶ Νισύρου, καὶ ὑπέβαλον τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν, ἢ ἄλλως ὑπετάγησαν ἅμα τῇ εἰς τοῦτο προσκλήσει παρὰ τῶν Ἰπποτῶν. Ἀλλ' ἐπίσης εὐνόητον εἶναι ὅτι οἱ νησιῶται, εἴτε κατὰ τὸν ἕνα εἴτε κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον ὑποταγέντες, ἀπήτησαν καὶ ἀπήλαυσαν τὴν παραχώρησιν αὐτοῖς προνομίων ἀτελείας καὶ αὐτοδιοικήσεως, ἀντὶ πληρωμῆς ἐτησίως ποσοῦ τινος ὡς φόρου ἀποκεκομμένου, ἥτοι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔτυχον τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ καὶ τέως παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντος συστήματος ἥτοι καθεστῶτος, ὅπερ συμπεραίνομεν καὶ ἐκ τῶν ἐφεξῆς ἐκτιθεμένων.

Ἡ Σύμη λοιπὸν ἅμα ὑποταγεῖσα τοῖς Ἰππόταις ὑπεβλήθη εἰς ἐτήσιον φόρον, ὅστις ἐκαλεῖτο παραδόξως νεκρώσιμος: *le mortuaire*²⁾. Καὶ πόθεν μὲν ὁ φόρος οὗτος ἔσχε τὴν τοιαύτην ἐπωνυμίαν, οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν· ἀλλ' ἡ ἐπιβολὴ ἅμα τῇ κατακτήσει τῆς νήσου ἐτησίου φόρου ἀποδεικνύει ὅτι ἡ νῆσος καὶ εἰς τοὺς προηγουμένους κυριάρχους αὐτῆς ἀπέτιε φόρον κατ' ἐκκοπὴν, ἄλλως οἱ ἱστορικοὶ θὰ ἐμνημόνευον ἢ θὰ ὑπηνίττοντο ὅπωςδὴποτε περὶ τροποποιήσεως τοῦ τέως φορολογικοῦ καθεστώτος. Ἄν δ' ὑποτεθῇ ὅτι πρὸ τῶν Ἰπποτῶν ἰσχυε καὶ ἐν Σύμῃ τὸ γενικὸν τοῦ κράτους φορολογικὸν σύστημα, δύσκολον λίαν, εἰ μὴ ἀδύνατον, θ' ἀπέβαιναν εἰς τοὺς κατοίκους ν' ἀπαιτήσωσι παρὰ τῶν Ἰπποτῶν πρῶτον ἤδη τότε προνόμιον ἀτελείας ἀντὶ φόρου ἐτησίου κατ' ἐκκοπὴν.

Ἀλλως τε οἱ κάτοικοι νήσου ξηρᾶς καὶ ἀγόνου, στερουμένης καὶ αὐτοῦ τοῦ ποτίμου ὕδατος, δὲν θὰ ἦσαν βεβαίως ἱκανοὶ νὰ φορολογῶνται ἀπαραλ-

1) Lacroix ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 153.

2) F. Vincenzo Coronelli *isolario*. Venezia 1696, τ. 2, σ. 249. — Lacroix ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 193.

λάκτως ὅπως καὶ οἱ κάτοικοι ἄλλων εὐφόρων νήσων καὶ χωρῶν τοῦ κράτους, ὅτε θ' ἀπηρτοῦντο καὶ ὑπάλληλοι καὶ ἄλλαι δαπάναι πρὸς εἰσπραξίν τῶν φόρων καὶ πρὸς διοίκησιν τῆς νήσου, αἱ δὲ πρὸς τοῦτο μισθοδοσίαι καὶ δαπάναι θ' ἀπερρόφων πάντως ὀλόκληρον τὸ ποσὸν τῶν εἰσπράξεων. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν δαπανῶν τούτων ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς φρουρήσεως διαρκῶς καὶ ὑπερασπίσεως ἐν ἐνδεχομέναις περιστάσεσι τοῦ φρουρίου ὑπὸ ἐπαρκοῦς ὅπωςδῆποτε στρατιωτικοῦ σώματος· ἀλλὰ τοιοῦτο σῶμα ἡ κυρίαρχος κυβέρνησις δὲν διετήρει, καὶ ἦτο ἀπηλλαγμένη πασῶν τῶν διὰ τὴν ἄμεσον καὶ ὁμοιόμορφον τῆς νήσου δαπανῶν, διατηροῦσα ἐν αὐτῇ πιθανώτατα μόνον διοικητὴν τινα ἦτοι φρούραρχον· οἱ δὲ κάτοικοι, ἀποτίοντες ἐτησίως ὠρισμένον φόρον κατ' ἐκκοπὴν, ἀπῆλαιον πλήρους ἀσυδοσίας ἢ ἀτελείας, καὶ αὐτονομίας ἢ αὐτοδιοικήσεως, καὶ περιπλέον ἐφρόντιζον αὐτοὶ οὗτοι καὶ περὶ φρουρήσεως καὶ ὑπερασπίσεως τοῦ φρουρίου των, ὡς ἀποδειχθήσεται καὶ ἐκ τῶν ἐφεξῆς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, εὐνόητον ὅτι καὶ οἱ Ἰππόται δὲν ἐπραξαν ἄλλο τι, ἢ ν' ἀναγνωρίσωσιν ἅμα τῇ ὑποταγῇ τῆς νήσου τὸ τέως ἐν ἰσχύι σύστημα αὐτοδιοικήσεως καὶ ἀσυδοσίας ἀντὶ πληρωμῆς ἐτησίως ὠρισμένου ποσοῦ φόρου κατ' ἐκκοπὴν, ὡς ἐπραξε μετὰ ταῦτα ἐν ἔτει 1522 καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν καὶ ἀκολούθως τροποποιούμενον μόνον κατὰ διαφόρους καιροὺς τὸ ποσὸν ἢ τὸ εἶδος τοῦ κατ' ἐκκοπὴν φόρου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ καταργούμενον αὐτὸ τὸ σύστημα ἦτοι καθεστῶς.

§ 3. Ὁ φόρος τῆς νήσου, ὅστις ἐν ἔτει 1309 ἐπεκλήθη *le mortuaire*¹⁾, ἀντικατέστη ἐν ἔτει 1352 ὑπὸ ἐτησίου φόρου, συνισταμένου εἰς 500 ἄσπρα, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως ἡ περιουσία τῶν καλογήρων τῆς νήσου μετὰ θάνατον αὐτῶν περιέρχεται εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν²⁾.

Εἶναι τῶνόντι λίαν περιέργος καὶ σύναμα ὀλως δυσνόητος καὶ δυσεξηγήτος ἡ φορολογία αὕτη τῆς νήσου Σύμης ὑπὸ τῶν Ἰπποτῶν τῆς Ρόδου, μὴ ὑπαρχουσῶν ἐνταῦθα πηγῶν ἢ συγγραμμάτων, ἐν αἷς θ' ἀπέβαινεν ἴσως δυνατόν ν' ἀναζητηθῇ ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ προσφύγωμεν εἰς ἄλλας ἐρεῦνας καὶ σκέψεις περὶ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν σωζομένων μέχρι σήμερον τεκμηρίων βεβαιούμεθα ὅτι πλεῖσται ἐκκλησίαι, μοναί, μονὸδρια καὶ ἐξωκκλήσια ὑπῆρχον ἐν Σύμῃ ἐπὶ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Ἰπποτῶν, καὶ πολὺς ἀριθμὸς αὐτῶν σώζεται ἔτι μέχρι τῆς σήμερον καὶ ἰδίαν πραγμα-

1) Ἡ πανώλης, ἥτις κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐνέσκηπτε συχνὰ καὶ καταστροφὰς μεγίστας ἐπέφερεν, ἐλέγετο θανατικόν· ὁ δὲ προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς πανώλους καὶ ἐπιζήσας ἦτοι σωθεὶς ἐλέγετο μόρτης· θὰ ἦτο ἱερά γε τολμηρὰ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ φόρος *mortuaire* εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν πανώλην;

2) Coronelli ἐνθ' ἄνωτ. — Lacroix ἐνθ' ἄνωτ. σ. 193.

τείαν σχεδὸν ἐτοίμην πρὸς ἐκτύπωσιν ἔχω περὶ αὐτῶν ¹⁾). Ἐκ τοῦ πλήθους ἄρα τῶν ἐν τῇ νήσῳ εὐαγῶν σκηνωμάτων ἀναγκαίως ὀφείλομεν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ πλείστοι καλόγηροι ὑπῆρχον ἐν Σύμῃ. Ἀλλὰ ποίαν περιουσίαν τῶν καλογήρων τούτων μετὰ θάνατον αὐτῶν ἐδικαιούτο τὸ τάγμα τῶν Ἱπποτῶν νὰ κληρονομῇ; Ὅποιαν δὲ περιουσίαν ἄλλως τε ἐδύναντο ν' ἀποκτήσωσι ζῶντες καὶ νὰ καταλίπωσι θνήσκοντες καλόγηροι ἐπὶ νήσου οἷα ἡ Σύμη;

Ἀπορῶν πῶς νὰ ἐξηγήσω τὸ πρᾶγμα, ἀποκλίνω μᾶλλον νὰ πιστεύσω ὅτι, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας τινὰς περιστάσεις προκειμένου περὶ Σύμης ²⁾, καὶ ἐνταῦθα οἱ ἱστορικοὶ ὑπέπεσαν εἰς παρερμηνείαν ἄλλης τινὸς συμφωνίας ἥτοι ὅρου μεταξὺ τῶν νησιωτῶν καὶ τοῦ κυριάρχου τάγματος τῶν Ἱπποτῶν, καὶ ὅτι ἡ συμφωνία αὕτη, γενομένη μετὰ ἡμισυν περίπου αἰῶνα ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς τῆς νήσου, συνεφωνήθη ἀναμφισβητήτως οἰκειοθελῶς καὶ ἄνευ δυσκολίας ὑπὸ τῶν κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων, καὶ ἀφοῦ κατὰ τὴν διαρρεῦσασαν πεντηκονταετίαν οἱ Ἱππόται ἐγνώρισαν βεβαίως καλῶς τὰ κατὰ τὴν νήσον καὶ τοὺς κατοίκους. Ἄρα καὶ ἡ φορολογία ἐκείνη οὐδὲ ἀόριστος ἐδύνατο νὰ ἦναι, οὐδὲ αὐθαίρετος.

Μέρος τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ φρουρίου ἀπετέλει τὸ ἄλλοτε μοναστήριον, νῦν δὲ ἀπλῇ ἐνοριακῇ ἐκκλησίᾳ, ἐπιλεγομένη Μεγάλῃ Παναγίᾳ, ἡ Παναγία τοῦ Κάστρου. Ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου ἐκείνου ἐξήσκει ἐξουσίαν καὶ ἐπίδρασιν εἶχεν εἰς τε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἄλλα τῆς νήσου πράγματα, καὶ ὥς ἐκ τῶν ἀξιωμάτων, ἅτινα ἔφερεν ἡγούμενου καὶ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου, καὶ ὥς ἐκ τῆς θέσεως ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ μοναστηρίου. Πιθανώτατον ἄρα ἐστὶν ὅτι ὑπῆρχε συμφωνία, εἴτε ὑποχρέωσίς τις, ἢ κατὰ τὴν ἀποβίωσιν ἀδελφῶν τοῦ μοναστηρίου ἢ καὶ τοῦ ἡγουμένου πληρώνηται ὠρισμένον τι δικαίωμα πρὸς τὸ τάγμα ³⁾).

1) Ἐπιγράφεται: «Περὶ τῶν ἐν Σύμῃ ἱερῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν»· εἶναι δὲ λεπτομερὲς περιγραφή πασῶν τῶν ἐν Σύμῃ ἐκκλησιῶν, μονῶν, μονυδρίων, ἐξωκκλησιῶν κλ. τῶν τε σφῳζομένων καὶ τῶν κατεγειρωμένων ἢ κατεστραμμένων, καὶ περιλαμβάνει τὰς σφῳζόμενας ἐπιγραφὰς καὶ πλεῖστα ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἀρχιερατικὰ καὶ ἄλλα ἔγγραφα ἀνέκδοτα, καὶ διαφόρους πίνακας, εἰκόνας κλ.

2) Ὅρα Δημοσθ. Χαβιαρᾶ καὶ F. Hiller v. Gaertringen ἐπιγραφὰς Σύμης καὶ Τευτολούσης ἐν Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, Band VII, 1904, σελ. 87.—Καὶ Δημοσθ. Χαβιαρᾶ «Σουλτανικὰ Φιρμάνια περὶ τῶν προνομίων τῆς νήσου Σύμης καὶ τῶν λοιπῶν Σποράδων», πραγματεία προσεχῶς ἐκδοθησομένην ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἐν Ἀθῆναις ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος.

3) Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἥς ἡ κτίσις εἶναι ἀρχαιστάτη, διετηρεῖτο ὡς αὐτοτελὲς μοναστήριον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὅτε ἐγένετο μετόχιον τῆς ἐν Σύμῃ σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Ταξάρχου Μιχαὴλ τοῦ Ῥουκουνιώτου· εἶχεν ὡς μοναστήριον σφραγίδας, δι' ἧς ἐπεκυροῦντο τὰ δημόσια ἔγγραφα. Εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸ θόλους ἐφυλάσσοντο τὰ ἀρχεῖα τῆς νήσου.

Ἐν τούτοις ὁ ἐτήσιος φόρος τῶν 500 ἄσπρων καὶ τὸ προῖον ἐκ τῆς ἀποβιώσεως τῶν καλογήρων, οἰονόητι καὶ ἂν ἦτο, ἀπέβη ἀποκλειστικῇ πρόσδοδος τοῦ μεγάλου μαγίστρου τοῦ τάγματος ἐν ἔτει 1373¹⁾.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν προνομιῶν καὶ τοῦ φόρου τῆς νήσου ἐπὶ τῶν Ἱπποτῶν.

§ 4. Τὰ δὲ τείχη τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας εἶχον βεβαίως διάρρυθμισθῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντινῶν ἢ διὰ λόγους τῆς ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ὀχυρωματικῆς τέχνης, ἢ διότι μέρη τῶν ἀρχαίων τειχῶν ἔπαθον ἢ κατέρρευσαν ἐκ σεισμῶν ἢ ἄλλων αἰτίων· οὕτω κατὰ τὰς ἐπιδιορθώσεις ἐκείνας τινὰ μὲν μέρη τῶν ἀρχαίων τειχῶν διετηρήθησαν, καθὼς ἰσχυρότατα, ἀφοῦ καὶ μέχρι τῆς σήμερον διασφίζονται· ἄλλα δὲ μέρη καταρρέυσαντα ἀντικατεστάθησαν διὰ νέων ἐκ θεμελίων· ἕτερα τέλος μέρη τῶν ἀρχαίων τειχῶν ἐκαλύφθησαν διὰ νέων ἔξωθεν, διακρινόμενα μάλιστα ἐνιαχοῦ, ὡς τὰ ὀρώμενα ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας τῆς Μεγάλης Παναγίας.

Ἦτο λοιπὸν τὸ φρουρίον σῶον καὶ ὀχυρὸν ἐν ἔτει 1309, ὅτε ἡ νῆσος ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἱππότας· ἂν δὲ ἐπὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου Hélie de Villeneuve (1319—1346) «καὶ ἀπὸ τῆς Ῥόδου ἐξαρτῶμεναι νῆσοι δὲν ἐλησμονήθησαν, ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν ληφθέντων μέτρων»²⁾, ἐκ τούτου δὲν ἐννοεῖται ὅτι ἐγένοντο ἐπιδιορθώσεις φρουρίων τῶν ῥηθισῶν νήσων. Πράγματι δὲ μόνον μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ὀλοκλήρου ἑκατονταετηρίδος προέβησαν οἱ Ἱππῶται εἰς σπουδαίαν βεβαίως ἐπιδιόρθωσιν τοῦ φρουρίου Σύμης, δηλονότι ἐν ἔτει 1407, ἐπὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου Philibert de Naillac, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς μαρμαρίνης πλακός, φερούσης ἱπποτικὰ οἰκόσημα καὶ τὴν ἀνωτέρω χρονολογίαν (1407) καὶ ἐντετειχισμένης παρὰ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου πρὸς τ' ἀριστερὰ τῶ ἐισερχομένῳ. Ταύτην δὲ τὴν πλάκα παριστᾷ ἡ παρατιθεμένη ὑπ' ἀριθ. 1 εἰκὼν, ληφθεῖσα διὰ φωτογραφίας.

Ὅλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἐπισκευὴν ταύτην, ἦτοι ἐν ἔτει 1414, ὁ Χριστοφόρος Μπονδελμόντης, ἐπισκεφθεὶς τὴν Σύμην, παριστᾷ ὀχυρώτατον τὸ φρουρίον αὐτῆς³⁾.

Ἄλλ' οἱ συντάχται τῆς Ἱστορίας τῆς Ῥόδου, μὴ λαβόντες γνῶσιν βεβαίως τῆς ἀνωτέρω πλακός, ὑπετόπασαν ὅτι: ὁ μέγας μάγιστρος Ἰάκω-

1) Lacroix ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 193.

2) Biliotti καὶ Abbé Cottaré Ἱστ. Ῥόδου, τ. Α', σελ. 162.

3) Castellum igitur, prope mare, munitissimum est, et in montibus aliud desolatum. Christ. Bondelmontii Insularium. 1824, σ. 74, § 14.

βος Δεμιλλύ (Jacques de Milly) «ἐπεσκεύασε βεβαίως τὸ παλαιὸν φρούριον τῆς Σύμης, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν οἰκοσήμων αὐτοῦ» ¹⁾ ὥστε θέ-

τουσι τὸν χρόνον τῆς ἐπισκευῆς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1454 — 1461, καθ' ἃ ἐχρημάτισε μέγας μάχιστρος ὁ Jacques de Milly, εἰκάσαντες τοῦτο δῆθεν ἐκ τῶν οἰκοσήμων αὐτοῦ, τοῦδ' ὅπερ ὁμῶς οὐδόλως ἔχεται ἀληθείας, διότι ὅσα οἰκόσημα Ἱπποτῶν σώζονται ἐν Σύμῃ, οὐδόλως ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ τοῦ Jacques de Milly, οὕτινος τὸ οἰκόσημον εἶναι τὸ ἐξῆς ²⁾:

Εἰκὼν 1.

Εἰκὼν 2.

Τὰ διασωθέντα ἐν Σύμῃ οἰκόσημα Ἱπποτῶν παριστῶσιν αἱ ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 1, 3, 4 καὶ 5 εἰκόνες, καὶ φέρονται ἀνάγλυφα ἐπὶ πλακῶν μαρμαρίνων διαφόρου μεγέθους· τούτων ἡ πλάξ, ἣν παριστᾷ ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα 1 εἰκὼν, κεῖται, ὡς ἐν τοῖς ὀπισθεν εἴρηται, ἐνθα ἐξ ἀρχῆς ἐντετειχίσθη, ἥγουν παρὰ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου· αἱ δὲ πλάκες, ἃς παριστῶσιν αἱ εἰκόνες 3, 4 καὶ 5, ἦσαν ἐντετειχισμέναι εἰς ἄλλην ἐσωτέραν πύλην, ἣτις ὑπῆρχεν ἐν ἀποστάσει τινὶ ἀπὸ τῆς προρρηθείσης κυρίας πύλης τοῦ φρουρίου, ἣτις ἐλέγετο Σιδερένη (= σιδηρᾷ), ἐκεῖθεν δὲ ἐξαχθεῖσαι πρὸ ὀγδοηκονταετίας περίπου, ἐντετειχίσθησαν αἱ μὲν ὑπὸ τοὺς ἀριθ. 3 καὶ

1) Ἱστορία Ρόδου τομ. Α' σελ. 254.

2) Αὐτόθι σελ. 249.

4 ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς νοτίου θύρας τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ φρουρίῳ καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικόν μέρος αὐτοῦ, κτιρίου τῆς δημοσίας ἐλληνικῆς σχολῆς, ἥ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 5 ἄνωθι τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς ῥηθείσης θύρας παραθύρου, καὶ οὕτω κατωρθώθη νὰ διασωθῶσιν ἀπὸ βεβαίας καταστροφῆς.

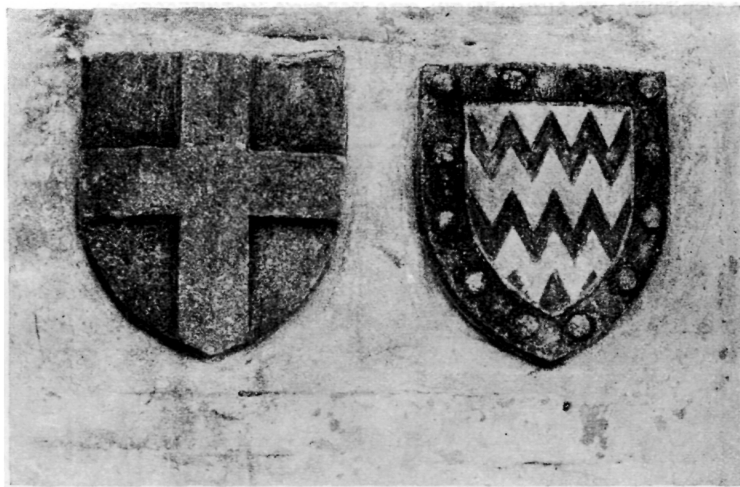
Εἰκὼν 3.

Ἡ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἐπιγραφή, κεχαραγμένη διὰ γοτθικῶν χαρακτήρων, εἶναι ἴσως ῥήτρα ἐξ ἐκείνων, ἃς οἱ εὐγενεῖς καὶ δὴ καὶ οἱ Ἱππῶται συνήθως εἶχον παραδεδεγμένας καὶ ἰδιαζούσας ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἐκάστου.

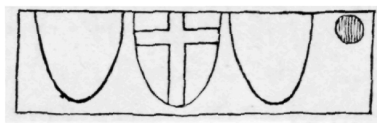
Ἄλλ' ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεία αὐτῆς ἀπόκειται τοῖς ἀρμοδίοις ¹⁾· παρατηρῶ δὲ μόνον ἐνταῦθα ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ οἰκοσήμεων εἰσὶ σπανιώ-
νται.

1) Πρὸς τοῦτο καὶ ἰδιαίτερον ἐπισυνάπτω τοῦ πραγματικοῦ μεγέθους ἔκτυπον τῆς περὶ
ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῆς.

Ἀπλούστερον τῶν προηγουμένων ἐστὶ τὸ τελευταῖον οἰκόσημον, οὗτι-
νος αὐτοσχέδιον ἰχνογράφημα παρατίθημι ¹⁾.

Εἰκὼν 4.

Εἰκὼν 5.

Ἐπίσης καὶ περὶ τῶν οἰκόσημων, ἅτινα
διεσώθησαν ἐν Σύμῃ (εἰκ. 1, 3—5) δὲν
ἔχω τι εἰπεῖν, ἴσως ὅμως καὶ ταῦτά
εἰσὶν ἄξια λόγου ὡς τέως ἄγνωστα, ὅπως
ἔχω γνώμης, διότι καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ
φρουρίῳ τῆς νήσου Λέρου ὑπαρχόντων

τεσσάρων ἱποτικῶν οἰκόσημων ὡς ἀγνώστων τῇ ἱστορίᾳ ἐγνωμάτευσεν
ὁ ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ τῆς Πίζης καθηγητὴς τῆς οἰκισμολογίας κ. G. B. di
Crolalana ²⁾.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος οἰκόσημα δὲν ἀνήκουσιν ἅπαντα εἰς ἓνα
καὶ τὸν αὐτὸν μέγαν μάγιστρον ἢ Ἱππότην, εὐνόητον ὅτι ἐτέθησαν κατὰ
διαφόρους καιροὺς· τούτων δὲ τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 3—5, ἐντετειχισμένα ὄντα
ἐντὸς τοῦ φρουρίου εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πύλης αὐτοῦ, ἀνήκουσιν
εἰς Ἱππότας φρουράρχους ἢ διοικητὰς τῆς νήσου, ἐφ' ὧν ἐκτίσθησαν ἢ
ἐπεσκευάσθησαν τὰ παρὰ τὴν ἐσωτέραν πύλην δημόσια οἰκοδομήματα,

1) Τὰς ὑπ' ἀριθμοὺς 1, 3 καὶ 4 φωτογραφικὰς εἰκόνας ὀφείλω εἰς τὴν εὐγενῇ προθυ-
μίᾳ τοῦ φίλου φωτογράφου κυρίου Ἠλία Ν. Γελλουράκη, ᾧτινι· χάριτας ὁμολογῶ.

2) Διον. I. Οἰκονομοπούλου Λερισκῆ, ἐν Ἀθήναις 1888, σελ. 31.

ἀτινα ἐχρησίμευον ὡς διοικητήριον, δημαρχεῖον καὶ δικαστήριον τῆς νήσου, ὡς θὰ ἐλέγομεν τὴν σήμερον, ὑπῆρχε δὲ καὶ ὑπογείον τι μέρος, ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς φυλακή. Τὰ περὶ τούτων δὲ τεχμαιρόμεθα ἐξ ὅσων ἐκ παραδόσεως ἔσχομεν σαφῶν πληροφοριῶν περὶ τῶν εἰς τὴν νῆσον ἀφορώντων ἐν γένει μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 18' ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὰς πληροφορίας λοιπὸν ταύτας εἰς τὰς διαληφθείσας οἰκοδομὰς διέμενε, μέχρις οὐ ἐγκαταλειφθεῖσαι αὐταὶ κατερειπώθησαν καὶ κατεστράφησαν (1830—1840), ὁ Ὁθωμανὸς Σούμπασης, ἦτοι ἀπλοῦς ἀντιπρόσωπος τῆς Ὁθωμανικῆς Κυβερνήσεως· ἐν τῇ νήσῳ· αὐτόθι συνήρχοντο αἱ δημοτικαὶ καὶ δικαστικαὶ ἀρχαὶ τῆς νήσου, καὶ ἐν τῷ ὑπογείῳ χώρῳ ἐφυλακίζοντο οἱ διὰ χρέη καὶ διαφόρους ἄλλας αἰτίας καταδικαζόμενοι. Περιέργον ὅμως εἶναι ὅτι οὐχὶ αὐτόθι, ἀλλ' ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας ἐφυλάσσοντο τὰ ἀρχεῖα τῆς νήσου (σημ. 10), ἐντὸς πελωρίου ἐνετικῆς κιβωτοῦ ἢ σάνδουκος, ἥτις ἐλέγετο Ἡ Σεντούκα τῆς Παναγιάς.

§ 5. Χάριν τῆς θέσεως τῶν δημοσίων τούτων οἰκοδομῶν, καὶ αἱ γενικαὶ συνελεύσεις τῶν κατοίκων πρὸς ἐκλογὴν τῶν ἐτησίων δημοτικῶν ἀρχῶν, ὡς καὶ δι' ἄλλας ὑποθέσεις τῆς κοινότητος, συνεκροτοῦντο εἰς τὸν ἔμπροσθεν τῆς σιδηρᾶς πύλης μικρὸν κατωφερῆ χώρον, ὃν διέδεον βαθμίδες ἀμφιδεατρικῶς πως φέρουσαι εἰς τὴν πύλην τοῦ φρουρίου, ἄνωθεν τῆς ὁποίας, προστεθείτω ἤδη ὧδε, προεξέτχεν ἐπίτηδες ἐκτισμένον καλῶς μέρος φέρον τετραγώνους ὁπὰς πρὸς τὰ κάτω· ἐντεῦθεν εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, κεκλεισμένων τῶν πυλῶν, ἐξηκριβοῦντο πρότερον οἱ ζητοῦντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ φρούριον, ἢ ἔρριπτον λίθους καὶ ρευστὰ ζέοντα κατὰ τῶν ἀποπειρωμένων νὰ παραβιάσωσι τὴν πύλην, διὸ καὶ τὸ ἐξέχον τοῦτο μέρος ἐλέγετο Φονεῶς ¹⁾).

Ἡ ἐκλογὴ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν ἐγένετο πάντοτε μηνὶ Μαρτίῳ ἐν γενικῇ συνελεύσει διὰ βοῆς καὶ οὐχὶ διὰ ψηφοφορίας· ἐξελέγοντο εἰς πρωτόγερος ἦτοι προεστώς, εἰς γραμματικὸς τοῦ κοινοῦ καὶ δώδεκα κριτάδες, δηλονότι δημοτικοὶ σύμβουλοι. Ἐν ἀρχαιοτέροις δὲ χρόνοις κριτάδες ἐξελέγοντο δεκαοκτώ, ἐὰν πρέπη νὰ δώσωμεν πίστιν εἰς τὸ ἐξῆς σατυρικὸν δίστιχον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν παράδοσιν δυσηρεστημένος τις ἐξεσφενδόνισεν ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἐκλογῆς:

Γιὰ 'δε τόπος, γιὰ 'δε χώρα, γιὰ δε 'πόγυρον ²⁾ τὸν ἔχει!

Δεχοχτῶ κριτάδες ἔχει, καὶ κανεῖς μυαλὰ δὲν ἔχει!»

1) Τοιαῦτα διὰ τοὺς ἀνωτέρω διαληφθέντας λόγους ἦσαν ἐκτισμένα ἄνωθεν τῶν πυλῶν καὶ τῶν ἐν Σύμῃ μοναστηρίων, καὶ σφύζονται ἔτι τινὰ.

2) = ἀπόγυρον, περιφέρειαν.

Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ἐκλογὴν ὁ δημόσιος κῆρυξ, ἐκεῖνος δηλονότι ὅστις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διαναλῇ (= διαλαλῇ, κηρύττῃ) ἀπὸ δύο θέσεων ἐκ τῶν ἐπάλλεων τοῦ φρουρίου ἀνήγγελλε τὴν ἐκλογὴν τῶν δύο πρώτων, ἤτοι τοῦ Πρωτογέρου καὶ τοῦ Γραμματικοῦ, οὕτω:

Χώρα καλή, καλορρίζικη!

τὸν Γεώργην τοῦ Κούρτη πρωτόγερον

καὶ τὸν Παπᾶ Γιάννην τοῦ Μανωλακιοῦ γραμματικόν ¹⁾.)»

Ταῦτα ἐπανελάμβανε δις ἐν ἑκατέρᾳ θέσει, μεθ' ὃ ἡ ἐκλογὴ ἦτο τετελεσμένη.

Ἡ χώρα, τὸ κοινόν, ἡ πολιτεία, εἶναι λέξεις ταυτόσημοι, ἀπαντῶσαι ἐν ἐγγράφοις τῶν παρελθόντων αἰώνων, σημαίνουσιν τὸ σύνολον τῶν κατοίκων τῆς νήσου, ἐν χρήσει μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῷ συμαϊκῷ λαῷ· ταύτας ἀντικατέστησεν ἡ λέξις κοινότης, ἀναγραφείσα τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς μεγάλης σφραγίδος τῆς νήσου ἐν ἔτει 1810, καὶ ἔκτοτε βραδέως μὲν κατ' ἀρχὰς τεθείσα ἐν χρήσει, εἶτα δ' ἐπὶ τέλους ὀριστικῶς κατισχύσασα τῶν ἄλλων ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις.

§ 6. Ἐκτὸς δὲ τῆς σιδηρᾶς πύλης, περὶ ἧς ἐν τοῖς ὀπισθεν εἴρηται, ὑπῆρχεν ἔτι ἐτέρα στενὴ καὶ μικρὰ ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας θόλοις· ἐντεῦθεν δὲ στενὴ δίοδος ἔφερεν ἄνω εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ φρούριον. Ἄγνωστον ἂν ὑπῆρχε καὶ ἄλλη πύλη.

Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἐν τῇ ἄκρᾳ ἡ ἀκροπόλει ὑπῆρχον ναοὶ καὶ ἄλλα δημόσια οἰκοδομήματα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατοικίαι πολιτῶν ²⁾. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ κατάστασις ἐκεῖνη μετεβλήθη, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἀφηγήσεων τῶν ἔμοι γε γνωστῶν ὀλίγων ἐκ τῶν πολλῶν περιηγητῶν, οἵτινες μνημονεύουσι τῆς Σύμης, καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ ἐκ τῶν δημοσίων ἐγγράφων.

Καὶ λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι ναοί, εἰσαχθέντος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ νήσῳ, μετεβλήθησαν εἰς ἐκκλησίας χριστιανικάς· ἀλλὰ καὶ αὗται, καταρρεύσασαι ἐκ σεισμῶν ἢ ἄλλων αἰτίων, ἀνφικοδομήθησαν ἢ καὶ ἄλλαι ἐκτίσθησαν, πᾶσαι ὁμῶς μικρόταται, ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, διότι οἱ κάτοικοι ἐφείδοντο λίαν τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ φρουρίῳ χώρου, ἐφ' οὗ ἀνήγειραν ὅσους πλείονας ἐδυνήθησαν μικροτάτους, ἀλλὰ διωρόφους καὶ τριωρόφους οἰκίσκους.

1) Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀναφέρονται ἐν ἐγγράφῳ τῆς 28 Ἀπριλίου 1690, σωζομένῳ ἐν Σύμῃ παρὰ τῷ κ. Πέτρῳ Κλαδάκῃ.

2) Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι ἱκανὸς χώρος περιτετειχισμένος περιέβαλλε τὴν ἄκραν πρὸς νότον, πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς βορρᾶν, τοῦ πρὸς δυσμὰς μέρους ὄντος λίαν ἀποκρήνου.

Καί ἐκ τῶν ρηθεισῶν δὲ ἐκκλησιῶν ἦτοι ναΐσκων τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, τινὰς οἱ κάτοικοι καθιέρωσαν ἐξ ἀφορμῶν σχετιζομένων πρὸς αὐτὸ τὸ φρούριον, ἢ μᾶλλον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Οὕτως ὁ παρὰ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν ναΐσκος τῆς Παναγίας ἐλέγετο τῆς Παναγίας Πορτιανῆς, δηλοῦμένου διὰ τούτου ὅτι ἡ φύλαξις καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὴν Θεοτόκον, εἰς ἣν καὶ τὸ φρούριον καὶ ἡ πόλις καὶ σύμπασα ἡ νῆσος ἦν ἀνατεθειμένη· διὸ ἰδίᾳ ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φρουρίου ὑψουμένου βράχου ναΐσκος ἐλέγετο, ὡς καὶ μέχρι τοῦδε λέγεται, τῆς Παναγίας τῆς Κυρᾶς· ἴσως δὲ μάλιστα ὁ ναΐσκος οὗτος ἀνηγέρθη ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ¹⁾. Παραλείπων δὲ ὅσα ἔχει τις νὰ εἴπῃ περὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἱερῶν ναῶν καὶ ναΐσκων, δὲν δύναμαι νὰ μὴ μνημονεύσω τοῦ ὑπὸ τὰ βόρεια τείχη τοῦ φρουρίου ἐν ἀποστάσει ὀλίγων μέτρων ἀπ' αὐτῶν ναΐσκου τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, ἔχοντος τὴν ἐπωνυμίαν Θαρρινοῦ, ἔνεκα τῆς παρὰ τὸ φρούριον θέσεως αὐτοῦ,· θάρρος παρέχοντος πρὸς τὴν ἄμυναν τοῦ φρουρίου.

Ἐπὶ τοῦ καταλοῖπου δὲ χώρου, ὡς προεῖρηται, ἀνηγέρθησαν οἰκίσκοι διώροφοι καὶ τριώροφοι. Τούτους ὁ Coronelli ²⁾ λέγει ὑψηλοὺς, πηλοκτίστους, ἀλλὰ ἀχυροσκεπεῖς, τοῦθ' ὅπερ ἐντελῶς ἀνόητον, διότι καὶ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ οἰκίσκοι ἦσαν ἐστεγασμένοι καλῶς, ὅπως καὶ οἱ τῆς πόλεως, ἡγοῦν διὰ δοκῶν καὶ σανίδων καὶ πηλοῦ. Ἰσως δὲ ὁ Coronelli, ἐπειδὴ δὲν εἶδε τοὺς οἰκίσκους ἐστεγασμένους διὰ κεράμων, εἶπεν αὐτοὺς ἀχυροσκεπεῖς· εὐνόητον ὁμῶς ὅτι οἱ κάτοικοι δὲν ἐδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐν χρῆσει κεράμους, οἷτινες ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν θὰ κατεδραύοντο εὐχερέστατα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ἐὰν δὲ μάλιστα τοῦτο ἤθελε σύμβῃ ἐν καιρῷ χειμῶνος, θ' ἀπέβαιnen ἀδύνατος ἡ διαμονὴ ἀνθρώπων ἐν τοῖς οἰκίσκοις καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς διαφύλαξις οἰωνδῆτινων πραγμάτων. Διότι ἕκαστον διαμέρισμα ἦτοι πάτωμα οἰκίσκου ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀνῆκεν εἰς ἰδίαν οἰκογένειαν, ἣτις διεφύλαττεν ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς διαμερίσματι τὰ πολυτιμότερα αὐτῆς πράγματα, ἢ καὶ ὅ τι ἄλλο ἐδύνατο νὰ περιλάβῃ ὁ μικρὸς χώρος αὐτοῦ, χωρὶς, ἐννοεῖται, νὰ ἐμποδίζηται ἡ διαμονὴ ἐν αὐτῷ καὶ τῆς οἰκογενείας ὅλης ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ἐπιδρομῶν ἐχθρῶν ἢ πειρατῶν, ὅτε ἅπασαι αἱ οἰκογένειαι τῆς πόλεως κατέφευγον ἐν τῷ φρουρίῳ.

Πρὸς τοῦτο τὸ Κοινὸν εἶχεν ὠρισμένους ἀνθρώπους, οἷτινες ἐλέγοντο βιγλιάρηδες (σκοποὶ), καὶ εἶχον οὗτοι ἔργον νὰ φυλάττωσι διαρκῶς ἀπὸ

1) Ὅρα ἐπιγραφὰς Σύμης ἐνθα ἀνωτέρω, σημ. 9.

2) Ἐνθα ἀνωτέρω.

καταλλήλων θέσεων, ἃς ἐκάλουν βίγλας ¹⁾, καὶ ἅμα ὡς ἤθελον ἀντιληφθῇ ὅτι εἰς τὴν νῆσον ἀπέβησαν ἐχθροὶ ἢ πειραταί, ἀνήγγελλον τοῦτο εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ φρουροὺς, εὐθὺς δὲ ὁ κῆρυξ ἐκάλει τοὺς κατοίκους, οἵτινες σπεύδοντες ἐνεκλείοντο ἐν τῷ φρουρίῳ. Καὶ συνέβη τοῦτο πολλάκις κατὰ τοὺς δεινοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ἐμνημόνευον δὲ μάλιστα γέροντες ἐκ παραδόσεως ὅτι δοθέντος ποτὲ ἐσπευσμένως τοῦ σημείου παρομοίας ἐπιδρομῆς ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, οἱ κάτοικοι εὐρεθέντες παρακαθήμενοι εἰς τὸ μεσημβρινὸν γεῦμα, κατέλιπον καὶ ἐδέσματα καὶ οἰκίας καὶ ἔτρεξαν καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον.

Εἰς τὰ τείχη τοῦ φρουρίου ὑπῆρχον προμαχῶνες, ἥτοι, ὡς τὰς ἔλεγον, πολεμίστραι, ἣ καὶ τουρκιστὶ πετένια, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θολωτῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας καὶ ὑπὲρ τὸ ἅγιον βῆμα αὐτῆς, διότι ἡ ἐξωτερικὴ ἀνατολικὴ πλευρὰ αὐτῆς κάτωθεν ἕως ἄνω εἶναι ἐκτισμένη ὀρθογωνίως καὶ οὐχὶ τοξοειδῶς. Εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ φρουρίου ὑπῆρχε πύργος ἥτοι κουλᾶς, ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα μνημονευόμενος ἐν διαφόροις ἐγγράφοις. Παρὰ τὰ τείχη καὶ τοὺς προμαχῶνας διάδρομος καὶ ἐξ αὐτοῦ στεναὶ δίοδοι διηυκόλυνον τὴν περὶ τὰ τείχη καὶ τὴν μετὰ τῶν οἰκιῶν καὶ ἐν γένει τὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ συγχοινωνίαν.

Ἐν τῷ φρουρίῳ κατῴκουν ἄλλοι μὲν ἐκ περιτροπῆς, ἄλλοι δὲ μονίμως μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν. Τούτων, ἐκτὸς τῶν μοναχῶν καὶ τῶν ἱερωμένων τοῦ μοναστηρίου, οἱ μὲν ἦσαν τακτικοὶ φρουροί, οἱ δὲ διαφόρους ἄλλας εἶχον ὑπηρεσίας. Τινὲς δὲ τῶν πατέρων τοῦ μοναστηρίου ἐδίδασκον τοὺς παῖδας τῶν κατοίκων προσερχομένους εἰς τὸ φρούριον καθημέραν.

Τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ κατοικοῦντας ὑπελόγισαν ὁ μὲν Piacenza ²⁾ μικρὸν πρὸ τοῦ ἔτους 1686 εἰς πρόσωπα 50, ὁ δὲ Coronelli ὀλίγω ὕστερον εἰς πλείονα τῶν 100 ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἀλλ' οὐδέτερος βεβαίως σφάλλεται, διότι τοσοῦτους εἶδον ἐκάτερος ἐν τῷ φρουρίῳ, ὅτε ἐπεσκέφθησαν τὸ φρούριον, ἢ ἔγραψαν κατὰ τὰς δοθείσας αὐτοῖς πληροφορίας, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ διαμενόντων ποικίλλοντος ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος διὰ διαφόρους λόγους. Ἀπορον δὲ πῶς ἀντελήφθη μάλιστα ὁ Piacenza ὅτι τὰ 50 πρόσωπα τὰ κατοικοῦντα ἐν τῷ φρουρίῳ διῆγον ἐκεῖ βίον ἐλεεινόν: *vi menano miserabile il soggiorno*.

§ 7. Τοιοῦτον ὃν τὸ μικρὸν φρούριον τῆς Σύμης καὶ ἔχον τείχη καὶ πύλας ἰσχυράς ἦτο ὀχυρώτατον ³⁾· ἔχον δὲ καὶ γενναίους πάντως ὑπερασπιστάς, ἀντέσχε τελεσφόρως κατὰ πολλῶν ἐπιδρομῶν καὶ πολιορκιῶν πο-

1) Περὶ τούτων γίνεται λόγος ἐν τῷ «περὶ συμαϊκῶν τοπωνυμιῶν».

2) Piacenza, L'Egeo redivivo, σ. 167.

3) Bondelmont, Piacenza, Coronelli, ἐνθ' ἀνωτ.

λυημέρων ὑπὸ πολυαρίθμων ἐχθρῶν. Ἄξιον δὲ νὰ ἀναφέρωμεν τὰς γνωστοτέρας, ὧν μνημονεύουσιν οἱ ὀλίγοι γνωστοὶ ἡμῖν συγγραφεῖς ἐπιδρομῶν καὶ πολιορκιῶν.

Ἐν ἔτει 1457 ἑπτακισχίλιοι Τοῦρκοι, ἀποβιβασθέντες εἰς Σύμην, ἐπολιορκήσαν τὸ μικρὸν αὐτῆς φρούριον, καὶ μετὰ δεκαήμερον πεισματώδη ἐπίθεσιν ἠναγκάσθησαν λίαν κατησχυμμένοι νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν ¹⁾. Ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ οἱ ἐχθροί, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπορθήσωσι τὸ φρούριον, προσεπάθησαν νὰ ὑπονομεύσωσιν αὐτό· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι μαντεύσαντες τὰς ὑπονόμους ἐπιπίπτουσιν ἐξαπίνης κατὰ τῶν ἐργατῶν, οὓς κατακόπτουσι, καὶ ἀναγκάζουσι τὸν στρατὸν νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς τὰ πλοῖα ἐν ἀταξίᾳ ²⁾.

Εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην ἀναμφιβόλως ἀναφέρονται τὰ ἱστορούμενα ἐκ παραδόσεως, καθ' ἣν ἓν τινι πολιορκίᾳ οἱ πολιορκηταὶ προσεπάδουν νὰ ὀρύξωσιν ὑπονόμους ὑπὸ τὰ μεσημβρινὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου, καὶ δὴ ὑπὸ τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, ὑπὸ τὸν ὅποιον ὑπάρχει δεξαμενὴ ὕδατος ἥτοι γιστέρνα (= κινστέρνα), ὡς λέγεται ἐν Σύμῃ· ὅθεν, ἅμᾳ διατρηθέντος τοῦ τεύχους, ἐξέρρευσε τὸ ὕδωρ τῆς δεξαμενῆς· ἐκ τούτου δ' ἔλαβον ἀφορμὴν οἱ ἀντλοῦντες ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ νάρθηκος νὰ μαντεύσωσι τὰς ὑπονόμους, καὶ θαῦμα τῆς Θεοτόκου ἐθεωρήθη τὸ γεγονός εἰς σωτηρίαν τῆς πόλεως· ἔτε δὲ κατόπιν οἱ κάτοικοι ἐπεσκεύασαν τὰ διοργέντα μέρη τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου, ἐν τῷ ὀρύγματι τῆς δεξαμενῆς ἐνετείχισαν κύλινδρον εὐμεγέδη εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος, ὅστις καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρατηρεῖται.

Ἄλλοτε δὲ πάλιν ὁ πειρατὴς Καμαλῆς ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον καὶ ἐπετέθη διὰ σφοδροῦ κανονιοβολισμοῦ κατὰ τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου· ἀλλ' εὗρεν ἰσχυρότερα τούτων τὰ στήθη τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου, οἵτινες μετὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ τόλμης ἠνάγκασαν εἰς αἰσχρὰν φυγὴν τοὺς ἐπιτεθέντας ³⁾.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν πειραταὶ ἀποβάντες εἰς τὴν νῆσον ἐπειρῶντο νὰ λεηλατήσωσιν οἰκίας ἐκ τῶν πλουσιωτέρων, καὶ ἠγανάκτουν μὴ εὐρίσκοντες εὐμετακόμιστα πράγματα· διὸ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀντικρὺ τοῦ φρουρίου πλατείας τῆς ἐκκλησίας τοῦ τιμίου Σταυροῦ ὕβριζε προκαλῶν τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ· ἀλλὰ δεξιὸς σκοπευτὴς ἀπὸ τοῦ φρουρίου σκοπεύσας ἐπυροβόλησε καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἄπνουν.

1) Coronelli ἔνθα ἀνωτ.

2) Biliotti καὶ Abbé Cottre, Ἰστ. Ῥόδου, τόμ. Α', σελ. 252.

3) Coronelli ἔνθα ἀνωτέρω.

Εἰς ἄλλης ἐπιθέσεως ἀπόκρουσιν ἀναφέρεται τὸ ἐξῆς δημοτικὸν δι-
στιχον:

Καλήμερα τὸ κάστρο μας κι ἄς εἶν' καὶ χαλασμένο·
ἐπέτρωσεν τὸν Φετζουλλαῖ καὶ πάει πετρωμένος.

Ἐπίσης ἄλλην τινὰ ἐπιδρομὴν ἐννοεῖ ἄλλο δημοτικὸν ἁσματίον ἀδό-
μενον μέχρι τῆς σήμερον, τὸ ἐξῆς:

Μάνα μου, τουρκομανιό!..
Τουρκοὶ ἔπῃραν τὸ χωριό
καὶ Ῥωμαῖοὶ τὸν Νημποριό!

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἔμοι γε γνωστῶν κατὰ τοῦ φρουρίου ἐπιθέσεων
καὶ πολιορκιῶν αὐτοῦ.

Ἄς προσθέσω δὲ ὧδε, ὅπερ ἀπὸ τῆς οἰκείας παραγράφου παρέλιπον,
ὅτι δηλονότι παρὰ τοῖς κατοικοῖς παράδοσις φέρεται περὶ ὑπάρξεως βεβαίας
κρυπτῆς διόδου φερούσης ἀπὸ τοῦ φρουρίου ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ κατακεχω-
σμένης καὶ ἀγνώστου ἀπὸ πολλοῦ.

§ 8. Ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ φρούριον τῆς Ῥόδου λόφου ἡ ὄρους τοῦ ἁγίου
Στεφάνου ὑπῆρχεν ἐπὶ τούτῳ ἴδρυμα, ἐνθα ἐστάθμευε τὸ σῶμα τῆς φρου-
ρᾶς τῶν Ἱπποτῶν, τὸ ἐπικαλούμενόν Σκοπιὰ τῶν Ἱπποτῶν· ἐκεῖθεν οἱ
Ἱππῶται ἐδύναντο νὰ ἐπισκοπεύωσι τὰ πέραξ.

Ἀλλὰ οἱ Ἱππῶται ἔκτισαν καὶ ἐν Σύμῃ ἰδιαίτερον σταθμόν, ἐπικούρον
τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου Στεφάνου σκοπιᾶς, μεθ' ἧς ὁ ἐν Σύμῃ σταθμός
συνεκοινώνει διὰ σημάτων¹⁾. Ὁ δὲ ταγματάρχης Rottiers λέγει²⁾ ὅτι ἐν
ἔτει 1825 ἐσφύζοντο ἔτι τὰ ἐρείπια τοῦ ἐν Σύμῃ σταθμοῦ σκοπιᾶς. Ἦπα-
τήθησαν ὅμως, οὐκ οἶδ' ὅπως, οἱ νομίσαντες ὅτι ἀνεῦρον τὰ ἀνωτέρω ἐρεί-
πια ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ὅπερ ὑπέρκειται τοῦ μοναστηρίου τοῦ
Σωτῆρος τῆς Νεράς, παραπειδόμενοι ἐκ τῆς τοπωνυμίας τῆς ῥηθείσης
θέσεως, ἣτις λέγεται Βάρδια τοῦ Σωτῆρη (= σκοπιὰ).

Ἐπιμελῶς καὶ ἐπανειλημμένως ἐρευνήσας περὶ τὴν θέσιν ἐκείνην, οὐ-
δὲν ἔχνος ἐδυνήθην νὰ διακρίνω πεῖθον ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλοτε αὐτόθι κτίσμα
σταθμοῦ σκοπιᾶς ἢ πρὸς κατοικίαν ἢ διαμονὴν ἔστω καὶ ἐνὸς προσώπου·
ὁδὲν φρονῶ ὅτι ἐν ἄλλῃ θέσει καὶ δὴ ἐν τῷ μονυδρίῳ, ὅπερ λέγεται
Σταυρός τοῦ Πολέμου, ἔκειτο ὁ ἐν Σύμῃ σταθμός σκοπιᾶς τῶν
Ἱπποτῶν.

Ἀμφότεραι αἱ θέσεις αὗται κεῖνται ἀπέναντι ἀλλήλων εἰς ὕψος περὶ τὰ

1) Lacroix, *Iles de la Grèce*, σ. 193.

2) Rottiers, *Monuments de Rhodes*, σ. 21 καὶ 342.

500 μέτρα ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ τραχείᾳ καὶ ἀποκρήμνῳ παραλίᾳ τῆς Σύμης, ὑψομένη σχεδὸν ἀποτόμως. Καὶ ἡ μὲν Βάρδια τοῦ Σωτῆρος ἀποτελεῖ μέρος ὁροσειρᾶς· ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ Σταυροῦ τοῦ Πολέμου ἀποτελεῖ μεμονωμένην κορυφὴν τῆς ἀπέναντι τῇ προηγουμένη ὁροσειρᾶς, λίαν τφόντι κατάλληλον ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς σκοπιά, διότι ἀπ' αὐτῆς δύναται τις νὰ ἐπισκοπῇ ὅλην τὴν ἀπὸ Κῶ μέχρι Ῥόδου καὶ τῶν μεταξὺ νήσων καὶ τῆς Κνιδίας χερσονήσου θάλασσαν. Παρὰ τὴν ἄλλως τε δὲ μαγευτικὴν ταύτην θέσιν παρατηροῦνται ἐρείπια συνοικισμοῦ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων. Ἀλλὰ πόθεν ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, καθόσον οὐδὲ ἡ παράδοσις διέσωσέ τι περὶ αὐτῆς· περιττὸν δὲ ἐστὶ καὶ νὰ μνημονεύσωμεν τῶν ὅσα περὶ αὐτῆς ἐμυθεύσατο ὁ διαβόητος Σιμωνίδης¹⁾. Ἐν τούτοις, ἐὰν μὴ τὸ μονόδριον τοῦτο, ἢ ἡ θέσις ἐν ἣ κεῖται, ἔσχον τὴν ὀνομασίαν ἐξ ἐπιδρομῆς ἐχθρῶν ἢ πειρατῶν, ἐξ ἧς ἴσως καὶ ὁ αὐτόθι συνοικισμὸς κατεστράφη, πιθανὸν ὅτι ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἐξ αὐτῆς τῆς σκοπιάς, ἧς μόνος σκοπὸς ἦτο ἡ ἐπισκόπησις κινήσεων πολεμικῶν πλοίων μάλιστα ἐν καιρῷ πολέμου.

§ 9. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων ἱπποτικῶν σημάτων ἢ οἰκοσήμεων, ἀναφερομένων εἰς τὰς ἐπισκευὰς τοῦ φρουρίου τῆς νήσου, οὐδὲν ἄλλο τεκμήριον διεσώθη τῆς ἐν Σύμῃ ὑπερδιακοσιετοῦς κυριαρχίας τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου· ἐκ τούτου δὲ ἐξάγεται ὅτι οὐδόλως οὗτοι ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν τῆς νήσου ἐν γένει πραγμάτων, ἥκιστα δὲ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς θρησκείας τῶν κατοίκων. Ἐν γένει δὲ ταῦτα πάντα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ νῆσος ἦτο αὐτόνομος καὶ αὐτοδιοίκητος, τὸ δὲ φρούριον ἐχρησίμευε κυριώτατα πρὸς ἀσφάλειαν τῶν κατοίκων ἀπὸ ἐχθρικῶν καὶ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐπιθέσεων, αἵτινες, ὡς εἴρηται, ἀπεκρούοντο ἔρρωμένως καὶ νικηφόρως οὐ μόνον ἐπὶ τῶν Ἱπποτῶν, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας· διότι ἀπὸ τοῦ 1523 μέχρι τέλους τῆς πρώτης τριακονταετηρίδος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸ φρούριον τῆς Σύμης διετηρεῖτο καλῶς τετειχισμένον καὶ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ μόνων τῶν κατοίκων, ἐφωδιασμένον πάντοτε διὰ τῶν ἀναγκαίων τηλεβόλων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων πολέμου· ἀλλὰ κατόπιν καὶ τὸ φρούριον καὶ οἱ ἐν αὐτῷ οἰκίσκοι ἐγκατελείφθησαν, καὶ οἱ μὲν οἰκίσκοι καὶ αἱ ἄλλαι ἐν αὐτῷ οἰκοδομαὶ τέλεον καταστραφεῖσαι ἐξηφανίσθησαν, καὶ μέρος δὲ τῶν τειχῶν κατέρρευσε.

Καὶ ἐν μὲν τῇ πατρίδι αὐτῶν οἱ Συμαῖοι ἀπῆλαιον προνομίων αὐτονομίας καὶ ἀτελείας, ἅμα δὲ ἀσφαλείας διὰ τοῦ φρουρίου. Ἀλλ' ὅμως, ἔχον-

1) Κωνσταντίνου Σιμωνίδου Συμαίς, σελ. 59 καὶ 122.

τες και ἀξιόλογον ἀκτοπλοῖαν και ναυτιλίαν, ἔβλεπον τὰ πλοῖά των ἐκτεθειμένα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πειρατῶν, οἵτινες διαπλέοντες τὰ πελάγη και τὰ παράλια τῆς Μεσογείου ἐλυμαίνοντο πᾶν πλοῖον προστυγχάνον αὐτοῖς, και πᾶσαν παραλίαν πόλιν μὴ καλῶς φρουρουμένην. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν νὰ προσφύγωσιν εἰς ἀσύνηδες ἀλλὰ τελεσφόρον μέσον ἀσφαλοῦς προστασίας. Συνεβλήθησαν λοιπὸν μετὰ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ὅτε ἡ Κρήτη ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὴν θαλασσοκράτιδα Δημοκρατίαν τῆς Βενετίας, και ἀποτίοντες ὠρισμένον φόρον εἰς τὴν Κρητικὴν Πολιτείαν, ἀπήλαυον τοῦ δικαίωματος νὰ φέρωσι τὰ πλοῖά των τὴν σημαίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου· οὕτω δὲ τὰ συμαϊκὰ πλοῖα ἦσαν ἐξησφαλισμένα ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς και πειρατικῆς ἐπιθέσεως, διότι ἡ Δημοκρατία ἦτο ὑπόχρεως νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ποινὰς ἢ ἀποζημιώσεις πάντα ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ προξενήσῃ οἰανδήποτε ζημίαν ἢ βλάβην οἰανδήποτε, σημαντικὴν δηλονότι ἢ ἀσήμαντον, εἰς πᾶν πλοῖον φέρον τὴν σημαίαν αὐτῆς, και κατ' ἀκολουθίαν θεωρούμενον ὅτι ἦτο τεθειμένον ὑπὸ τὴν σκέπην και προστασίαν αὐτῆς.

Ἀλλὰ καταλυθείσης τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἐν ἔτει 1669, διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπαυσε κατ' ἀκολουθίαν και τὸ δικαίωμα, ὅπερ ἐκέκτηντο οἱ Συμαῖοι τῆς ὑπερασπίσεως και προστασίας τῆς ναυτιλίας των ὑπὸ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας δυνάμει τῆς μετὰ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας συμβάσεώς των. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ Συμαῖοι δὲν ἤργησαν νὰ συναισθανθῶσι τὰ σοβαρὰ ἐπακολουθήματα τὰ ἐπελθόντα ἐκ τῆς αἰφνιδίας καταργήσεως τῆς εἰρημένης συμβάσεως, διότι τὰ πλοῖά των εὐρέθησαν ἐκτεθειμένα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πειρατῶν και ἄλλων ἐχθρῶν. Ὅθεν μόλις μετὰ παρέλευσιν δώδεκα και ἡμίσεος ἐτῶν εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ ζητήσωσι τὴν ἀνανέωσιν τῆς συμβάσεως ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτῆς τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας.

Ἀπέστειλαν λοιπὸν ἐν πλήρει χειμῶνι μάλιστα ἀντιπρόσωπόν των τὸν ἱερομόναχον και πρωτοσύγκελλον Ἀνανίαν, ὅστις, μεταβαίνων βεβαίως εἰς Βενετίαν, συνήντησεν ἐν Πρεβέζῃ τὸν στόλαρχον τῆς Δημοκρατίας Φραγκίσκον Μοροζίνην, ὅστις ἐδέχθη τὴν αἴτησιν τῶν κατοίκων Σύμης και ἀνενέωσε τὴν σύμβασιν ἐξ ὀνόματος τῆς γαληνοτάτης Πολιτείας τῆς Βενετίας, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀπαντήσεώς του, γεγραμμένης ἐκ τῆς ἐν Πρεβέζῃ ναυαρχίδος τοῦ στόλου τῆς Βενετίας τῇ 2 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1684 κατὰ τὴν παπικὴν ἡμερολογίαν, ἥτοι τῇ 23 Ἰανουαρίου 1684.

Τὸ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σύμης σπουδαιότατον τοῦτο ἐγγραφον, ἐξ οὗ

βεβαιοῦνται ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν, ἐδημοσιεύσαμεν ἄλλοτε¹⁾, παραδέτο-
μεν δὲ αὐτὸ καὶ ὧδε ὡς κατακλεῖδα τῆς πραγματείας ταύτης, μὴ φυλάσ-
σοντες μόνον τὰς ἀνορθογραφίας τοῦ πρωτοτύπου.

«Ἐμεῖς Φραντζέσκος Μορεζίνης διὰ τὴν γαληνοτάτην Πολιτείαν τῆς
«Βενετίας Καπιτὰν Γγενεράλες καὶ τὰ ἐξῆς.

«Γράφω πρὸς ἐσᾶς τοὺς ἐπαρχιώταις τῆς νήσου Σύμης, εἰς τοὺς ἱερεῖς
«καὶ εἰς τοὺς ἐπιλοίπους χριστιανούς· μὲ νὰ ἤθελε φανερωθῇ ἐδῶ εἰς τὴν
«Πρέβεζαν ἔμπροσθεν τῆς γαληνοτάτης ὑψηλότης καὶ ἐξουσίας μας ὁ
«ἀπεσταλμένος σας εὐλαβέστατος πρωτοσύγκελλος Ἄνανίας ἱερομόναχος,
«βαστῶντας καὶ τὴν γραφὴν εἰς τὸ χέρι, προσπίπτων τοῖς γόνασι, δέοντας
«καὶ παρακαλῶν διὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ διὰ τοὺς ἐπιλοίπους χριστιανούς τοῦ
«νησίου σας, μὲ τὸ νὰ ἐθέλετε ὀμπλιγάρεσθαι νὰ δίνετε ἐκεῖνο ὅπου ἐδίνετε
«τὸν καιρὸν τῆς ἀπερασμένης ἀμάχης τοῦ Ῥενίου τῆς Κρήτης, καὶ νὰ σᾶς
«φυλάγῃ ἀπὸ τοὺς κρουσάρεους. Καὶ ἰδοὺ ὅπου σᾶς στέλλω αὐτοῦ ταῖς γρα-
«φαῖς μου μὲ τὸν ἀπεσταλμένον σας πρωτοσύγκελλον Ἄνανιαν ἱερομόνα-
«χον, νὰ ὀμπλιγᾶρεται ἀπάνω εἰς τὸ χαράτζι μου διὰ ἐπίτροπός μου, νὰ
«μοῦ τὸ ρεκουμαντάρῃ ἐκεῖ ὅπου θέλω τοῦ γράφει, καὶ δὲν θέλετε ἔχει καμ-
«μίαν πείραξιν, καθὼς γράφουν αἱ γραφαῖς μου. Καὶ ὅποιος εἶναι ἐκεῖνος
«ὁποῦ φανῇ ἀπάνω εἰς τὸ νησί σας, ὅπου νὰ ἔχῃ τὴν παντίερα τοῦ ἁγίου
«Μάρκου, καὶ πειράξῃ γῆ πολὺ γῆ ὀλίγον, γῆ εἰς πᾶσα πρᾶγμα ὅπου νὰ
«σᾶς εὐρίσκεται, θέλω τὸν περάσει ἀπὸ τὴν κρίσιν μου, καθὼς γράφουν ἢ
«γραφαῖς μου.

«Δοσμένο ἀπὸ τὸ κάτεργο Καπιτάνεια, στὴν Πρέβεζα, Β΄ Φεβρουαρίου,
«αρχιδ΄, κατὰ τὸ νέον.

«Φραντζέσκος Μορεζίνης πρῶτος Καπιτὰν Γγενεράλες.

«Ἀλέξανδρος Λοκαδελίνης πρωτονοτάριος τῆς

Ῥεσχότης του.»

Ἄτυχῶς περὶ τῆς περιέργου συμβάσεως ταύτης μεταξὺ τῶν Συμαίων
καὶ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας δὲν γνωρίζομεν πλείονα τῶν ὅσα ἐξάγονται
ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου· δὲν εἶναι ὁμῶς ἀπίθανον ὅτι ἐν τοῖς ἀρχείοις
τῆς Βενετίας σφύζονται λεπτομέρειαι περὶ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συμβάσεως,
γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὴν πολυμήχανον καὶ δραστηριωτάτην ἐν πᾶσι κυβέρ-
νησιν τῆς θαλασσοκρατίδος Ἑνετικῆς Δημοκρατίας διεφώτιζον πάντες οἱ
ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὑπάλλληλοι της ἀκαμάτως διὰ πολλῶν καὶ ἐκτεταμένων

1) Ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρνασσῷ» τοῦ ἐν Ἀθήναις ὁμωνύμου Συλλόγου, τόμ. Γ΄ τοῦ
ἔτους 1879, σελ. 251, ἐνθα ἐφυλάχθησαν ὅλαι αἱ ἀνορθογραφίαι τοῦ πρωτοτύπου.

ἐκθέσεων περὶ παντοίων θεμάτων, καὶ μάλιστα τῶν ἀμέσως σχετιζομένων πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Δημοκρατίας.

Οὕτως, ἅς εἴπωμεν ὡς ἐν ἐπιλόγῳ, οἱ Συμαῖοι ἐκτὸς τῶν προνομιῶν αὐτονομίας καὶ ἀτελείας ἀπήλαυνον μὲν ἐν τῇ πατρίδι τῶν σπουδαίας ἀσφαλείας διὰ τοῦ μικροῦ καὶ ὀχυροῦ φρουρίου των, ἐφρόντιζον δ' ἅμα καὶ περὶ προστασίας τῆς ἀξιολόγου ἀκτοπλοΐας καὶ ναυτιλίας των.

Ἐγγραφον ἐν Σύμῃ μηνὶ Ἰουνίῳ τοῦ σωτηρίου ἔτους 1904.

Δημοσθένης Χαβιαρᾶς.